

PROBLEMI ZA DISKUSIJO

V ODGOVOR POLEMIČNEMU IZKRIVLJANJU

Zgodovinski časopis je v letniku XVI za leto 1962 objavil razpravo dr. D. Kermavnerja »Hegemonistična prekonstrukcija jugoslovanskega kongresa v Ljubljani leta 1870« (str. 81—144). Uredništvo in tudi jaz osebno smo bili mnenja, da je treba to razpravo objaviti, da je pa treba objaviti tudi odgovor na nekatere trditve dr. D. Kermavnerja, in tako je izšla v istem letniku tudi moja razprava »Nekaj problemov okrog jugoslovanskega kongresa v Ljubljani leta 1870« (prav tam, str. 145—170). Dr. D. Kermavner je nato izročil uredništvu polemiko proti mojemu članku in izrazil željo, da naj bi moj odgovor izšel ne v istem, ampak šele v prihodnjem letniku; uredništvo je tej želji ustreglo in tako je izšla v letniku XVII za 1963 polemika D. Kermavnerja »O nekaterih krivih prijemih v političnem zgodovinopisju« z uredniško opombo, da bo izšel moj odgovor v prihodnjem letniku (str. 225—254). Tu objavljam napovedani odgovor.

Moj odgovor velja vsebini dr. Kermavnerjeve polemike in ne njenemu tonu. Za oznako tega tona naj se omejim na nekaj citatov: moj način »ne spada v nobeno polemiko, ki naj bi se odvijala v okviru »fair-play-a«, obveznega na znanstveni ravni« (str. 226); mene je zavedel »samo hujši notranji kompleks, ki izvira iz nekaterih nezadovoljenih pretenzij...« (str. 228); moja konstrukcija »se je pokazala v svoji sofistični izkonstruiranosti vsa nebogljena, kjer koli sem se je samo dotaknil; zato jo lahko označim kot docela negoden poskus okrnitve mojega znanstvenega in moralnega slovesa in pa kot zgled nedopustnega psevdopolemičnega izmikanja zastavljenim vprašanjem in njihovem pretresanju na znanstveni ravni« (str. 232). To cvetje samo navajam, sodbo o njem pa prepuščam bralcem. A tudi glede vsebine se moram omejiti na glavna vprašanja; dobesedno navajanje vseh njegovih trditev in razpravljanje o vseh njegovih podrobnostih, oklepajih, narekovajih, klicajih in vprašajih bi zahtevalo preveč prostora v Zgodovinskem časopisu in bi ne bilo toliko važno, da bi ga bilo mogoče zagovarjati.

Na začetku svoje razprave sem povedal, da razprava dr. Kermavnerja opozarja na nekatera doslej neznana dejstva in doslej neupoštevane momente ter korigira nekatera mnenja v dosedanji literaturi, da pa vzbuja na drugi strani toliko pomislekov, da moram zavzeti stališče do njih; v vseh sledečih izvajanjih razpravljam o teh pomislekih, pri tem razpravljanju pa seveda mimogrede tudi povem, kje se s trditvami dr. Kermavnerja strinjam. Dr. Kermavnerju to ni prav in on mi hoče predpisovati, o čem naj bi pisal. Mislim, da ima vsak kritik in polemik pravico izbrati si temo svojega razpravljanja in govoriti predvsem o tistem, s čemer se ne strinja, in da mora avtor to upoštevati.

V svoji razpravi sem v prvem delu (ZČ XVI, 1962, str. 145—149) govoril o tem, kako je vogelni kamen dr. Kermavnerjeve polemike njegovo mnenje

o stališču Svetozarja Miletića v tedanji dobi: videl je prusko nevarnost za habsburško monarhijo, bil je pa proti temu, da bi Srbi in Hrvatje v tem primeru podpirali Avstro-Ogrsko, ampak je mislil, da bi oni morali izrabiti njeno razsulo kot posledico pruske zmage za to, da se odcepijo od Ogrske in si pribore neodvisnost; pri tem bi pa oni ne mogli pritegniti tudi Slovencev, ker bi Velika Nemčija v primeru razpada Avstro-Ogrske posegla tudi po slovenskem ozemlju s Trstom vred in bi pritegnitev Slovencev nakopala Srbom in Hrvatom na glavo še konflikt z Veliko Nemčijo; morali bi Slovence in Čeha začasno prepustiti njihovi usodi, rešiti jih ne morejo sami, ampak šele bodoči konflikt med vsem slovanstvom, tj. predvsem Rusijo, in med Veliko Nemčijo. Nato sem opozarjal, da dr. Kermavner ne navaja nikjer literature za to mnenje o stališču Svetozarja Miletića, da tega mnenja ni najti v nobeni od treh razprav, ki dr. Kermavner proti njim polemizira, tj. v dveh razpravah dr. N. Radojčića in v razpravi dr. I. Prijatelja, da pa to tudi ni dr. Kermavnerjeva originalna koncepcija o tem stališču. Nato sem navedel, kako sem sam izrazil to mnenje najprej v svojih predavanjih, nato l. 1941 v pasusu svoje ocene Prijateljeve Zgodovine, ki ga je italijanska okupatorska cenzura črtala, a hranim njegovo lomljeno korekturo in sem zdaj v tej razpravi ta pasus ponatisnil, in končno v nekoliko drugačni obliki v razpravi »Narodnost in politika pri Slovencih«, ki sem jo napisal l. 1944 in je bila nekaj let pozneje tudi zares objavljena. Končno sem ugotovil, da sem dr. Kermavnerju nekoč posodil oni konfiscirani tekst, da pa on zdaj, ko je prvič nastopil z ono oznako Miletićevega stališča, ni z nobeno besedo omenil, da bi imel jaz pri tem kak delež, in da me je v svoji polemiki suvereno tretiral le kot Prijateljevo »šolo«, ki je samo povečevala njegove zmete.

Dr. Kermavner citira v svoji polemiki moj pasus iz konfisciranega teksta iz l. 1941 in se strinja s tem, da je bilo tedanje stališče Svetozarja Miletića res tako (ZČ XVII, 1963, str. 229—230). Zato mislim, da gre le na račun nepremišljenosti njegova trditev štiri strani prej, »da se dr. Zwitter strinja z mojim prikazovanjem Miletićevega stališča« (prav tam, str. 226); vsakemu bralcu je jasno, da je dr. Kermavner formuliral svoje stališče v tem vprašanju leta 1962, jaz pa isto stališče prvič leta 1941 in drugič leta 1944 (objavljeno v ZČ I, 1947), in si more sam odgovoriti na vprašanje, kdo se s kom strinja. Dr. Kermavner piše, da bi se mogel name opreti, če bi jaz svojo interpretacijo »le majčkeno zaostрил« (prav tam, str. 231); jaz sem svoje mnenje v resnici formuliral zelo kratko in ne v polemični obliki, vendar pa tako, da bi zgodovinar moral spoznati, da poskušam s tem na nov način osvetliti probleme, ki sta o njih pisala dr. Radojčić in dr. Prijatelj. Historiat svoje razprave v ZČ 1962 opisuje dr. Kermavner tako, da je najprej v opombah k III. knjigi Prijateljevega dela opozoril na nekaj najbolj oprijemljivih prvin Radojčićeve prekonstrukcije, nato pa čakal, da bo v smislu napovedi iz uredništva Zgodovinskega časopisa pojasnjena problematika ljubljanskega kongresa in jugoslovanske politike v tistem času; ta napovedana pojasnitev je pa izšla v članku dr. K. Milutinovića, ki obnavlja Radojčićevo prekonstrukcijo kot nesporno (prav tam, str. 227—228). Pri napovedi iz uredništva Zgodovinskega časopisa more dr. Kermavner misliti le na opombo pri objavi polemike dr. Kermavnerja »Nekaj kritičnih pripomb k razpravljanju dr. Koste Milutinovića v tem časopisu« v ZČ XIV, 1960, str. 203, kjer uredništvo sporoča, da je obljubil dr. Kermavner za prihodnji letnik razpravo, ki naj vsebuje njegove osnovne teze glede problematike ljubljanskega programa, da je pa uredništvo pripravljeno objaviti tudi vsak drug prispevek, ki bi pripomogel k pojasnitvi te problematike; članka dr. K. Milutinovića, ki pri njem kakor pri drugih prispevkih seveda niti uredništvo niti jaz osebno nismo mogli prevzemati odgovornosti za

vsako trditev niti je sami spreminjati, ampak smo mogli samo presoditi, ali ga je treba kot celoto objaviti, pa seveda ne gre spravljati v zvezo s to opombo, ker je izšla že prej, v ZČ X/XI za 1956—1957. Dr. Kermavner se brani, da je imel v svoji polemiki namen razložiti samo hegemonistično prekonstrukcijo problematike ljubljanskega kongresa, medtem ko je stališče Svetozarja Miletića pojasnil le v začetku, pozneje se pa nanj vračal le v zvezi z namenom njegove razprave (prav tam, str. 226); to je res, toda tako iz vsebine njegove polemike kakor tudi iz številnosti mest, kjer o tem stališču govori (prim. v ZČ XVI, 1962, str. 84—85, 94, 95, 96, 97, 98, 103, 104, 105, 110, 114, 118, 121—122, 123, 126, 128—129, 133, 137), je razvidno, da je to stališče za njegovo polemiko zelo bistveno in v resnici eden od njenih vogelnih kamnov. Proti moji trditvi, da dr. Kermavner te oznake Miletićevega stališča ni mogel najti pri dr. Radojčiču niti pri dr. Prijatelju, pripominja on samo, da pri Prijatelju nismo navezani samo na njegovo podajanje in da on navaja tudi citate iz virov, ki nas navajajo na sklepanje o tem stališču (ZČ XVII, 1963, str. 227); to je res, vendar pa Prijatelj sam teh sklepov ni jasno izvedel.

Prehajam na glavni dr. Kermavnerjev ugovor na moj očitek: moja interpretacija Miletićevega stališča sploh ni originalna, ker jo je mogoče najti že pri Miletiću, Jurčiču in Mrazoviću, v njihovih člankih in korespondenci. Za razumevanje ozadja tega ugovora je potrebno navesti tudi dr. Kermavnerjeve očitke meni, da sem omejil vire za spoznavanje Miletićevega stališča na profesorske »vire«, da sem prikril Miletića, Jurčiča in Mrazovića kot vire in da sem »monopoliziral« svoj tekst v edini dostopni vir za spoznavanje tega stališča, pa tudi dejstvo, da se zdi dr. Kermavnerju izraz »literatura«, ki ga uporabljam jaz, tako čuden, da ga enkrat opremi s klicajem, drugič pa postavi v narekovaj (vse prav tam, str. 226—227). To si je mogoče pojasniti samo s tem, da dr. Kermavnerju ni znano, kakšen je smisel in pomen izrazov »viri« in »literatura« v historični terminologiji. Kak študent, ki je končal historični proseminar, bi mu mogel pojasniti, da so za historična vprašanja, ki tu o njih razpravljamo, Miletićevi, Mrazovićevi in Jurčičevi članki in korespondenca viri, da pa publikacije dr. Radojčiča, dr. Prijatelja, dr. Kermavnerja, mene in drugih niso nikakršni niti profesorski niti drugačni viri, ker mi vsi o tem nismo mogli ničesar neposredno pričevati, ampak je to historična literatura za ta vprašanja. Historična literatura ne more ničesar brez historičnih virov; zato je nesmiseln očitek meni, da bi hotel jaz prikriti svoje vire, celo Miletića samega, in monopolizirati svoj tekst v edini dostopni vir, ker ni jasno, na kaj bi mogel jaz v tem primeru sploh opreti svoje trditve. Na drugi strani je pa res, da je merilo za naše znanje o preteklosti stanje in vsebina historične literature, ne pa vse latentne možnosti za tako znanje, ki tiče v virih. Ker so taki viri principialno dostopni vsem, je seveda mogoče, da pride več zgodovinarjev na njihovi podlagi do istega rezultata; v tem primeru nastane vprašanje časovne prioritete, vprašanje, koliko so prišli do rezultata neodvisno drug od drugega, mogoča je pa tudi izkušnja, da kdo v težnji za originalnostjo prikrije ne vire, pač pa literaturo. Za svojo tezo o stališču Svetozarja Miletića sem si lastil prioriteto seveda samo glede na literaturo; pri tem sem se opiral na majhno število virov, ki si jih pa pač nisem mogel razlagati drugače; ne čutim se prizadetega, če so prišli pozneje v evidenco drugi viri, ki to tezo potrjujejo, in če dr. Kermavner navaja v svoji polemiki doslej ne evidentiran članek Mrazovića ali Miškatovića iz leta 1870 kot dokaz proti originalnosti moje razlage (prav tam, str. 230—231, 252—254), bi kdo drugi to formuliral tako, da je dr. Kermavner odkril nov vir, ki potrjuje mojo trditev. Pri vsem tem je seveda res, da moreta biti delež zgodovinarja in delež njegovih virov različna, kar je pač odvisno na eni strani od značaja virov, na drugi strani pa tudi od zgo-

dovinarja. Včasih najde zgodovinar v arhivu npr. dotlej neznano spomenico pomembnega državnika ali ekonomista velikega formata, ki že sama toliko pove, da se more zgodovinar omejiti na njeno objavo brez večjega komentarja, vendar je pa tudi to pomembno delo. Na drugi strani pa npr. medievist, ki študira srednjeveško kolonizacijo in dela na podlagi podatkov iz urbarjev in listin s pritegnitvijo krajevnih imen, dialektov, arheoloških najdb, podatkov naravoslovcev o sliki pokrajine pred oblikovanjem po človeku itd., tudi dela vseskozi na podlagi virov, vendar je pa vsa izbira kamenčkov za njegovo zgradbo in vsa konstrukcija te zgradbe v glavnem njegovo delo in ne more biti govora o tem, da bi obstajal vir, ki bi vsaj približno »pripovedoval« njegove rezultate. Na drugi strani so pa tudi zgodovinarji, ki jim viri služijo kot podlaga za reševanje problemov, ki si jih zastavljajo, in drugi zgodovinarji, ki v glavnem samo odkrivajo važne vire in navajajo njihovo vsebino. Vendar pa mislim, da npr. za zgodovino XIX. stoletja, kjer je v arhivih in v listih nakopičenega še toliko važnega gradiva, ki ga nima še nihče v evidenci, ni podcenjevati niti dela takih zgodovinarjev in jim ne gre očitati, da niso »originalni« oni, ampak pisci onih aktov in časopisnih člankov. Kar se tiče našega primera, velja, da so Miletič, Jurčič in Mrazović politiki in novinarji precejšnjega formata in da so že sami marsikaj povedali. Vendar pa ni res, da so povedali vse tako, da bi moral zgodovinar to samo prepisati, kakor misli dr. Kermavner (prav tam, str. 232). Ta jasnost virov se zdi sumljiva tudi tistemu, ki jih ne študira podrobno, če pomisli, da sta o teh problemih pisala dva univerzitetna profesorja, dr. Radojčić in dr. Prijatelj, kjer pa to jasnost zaman iščemo, in da je to Miletićevo stališče do danes neznano srbski historiografiji, čeprav se je o Miletiću pisalo in so bili njegovi glavni članki o tem ponatisnjeni. Kljub določeni svobodi tiska v Avstriji in (za ta vprašanja) še bolj na Ogrskem tudi ti pisci niso mogli ali pa niso hoteli povedati vsega. Oni ne govore v tej zvezi o načrtih Franca Jožefa, Beusta in avstrijskih vojaških krogov o revanžni vojni proti Prusiji po letu 1866 in tega ne povezujejo z domnevo, da se bo Prusija, potem ko so ti načrti zaradi pruskih zmag leta 1870 padli v vodo, poskušala maščevati; podatke o teh načrtih je seveda mogoče najti v raznih zgodovinskih delih, kakor trdi dr. Kermavner (prav tam, str. 230), ki jih je pa treba pritegniti. Tudi misel, da bi si morali Srbi in Hrvati v primeru zloma Avstro-Ogrske v boju z Madžari priboriti neodvisnost, seveda v sodelovanju in združitvi s Srbijo, izražajo ti viri zelo nedoločno; iz Miletićevih člankov vidimo, da on ne verjame več v možnost sodelovanja z Madžari, bolj jasno pa ta misel, kjer so pač igrale vloge kombinacije z vojsko Srbije in s tedaj še obstoječo Vojno krajino, ki z njo računajo druge podobne kombinacije iz te dobe, ni nikjer izvedena.

Kdor bere Miletićeve članke ob ljubljanskem kongresu in razmišlja o njegovem stališču, dobi vtis, da mu je dal ljubljanski kongres le povod za izražanje stališč, do katerih ni prišel šele takrat, ampak v bistvu že prej. Zato sem posegel v svoji razpravi nazaj in navedel po literaturi in v njej citiranih virih nekaj podatkov o teh vprašanih v srbski politiki šestdesetih let preteklega stoletja (ZČ XVI, 1962, str. 149—152). Ta slika seveda ni izčrpna, vendar pa upam, da se mi je posrečilo dokazati, da gre tu za važna vprašanja ne samo za srbsko, ampak tudi za hrvaško in slovensko zgodovino, in da postane s tem vse razpravljanje okrog ljubljanskega kongresa le etapa v razvoju jugoslovanskih problemov v vsem tem kritičnem razdobju. Dr. Kermavner ve k temu »ekskurz v srbsko politiko«, kakor on to imenuje (ZČ XVII, 1963, str. 233—236), le malo konkretnega pripomniti. Ob njegovih trditvah, da je šlo 1866 in 1867 v vsej srbski politiki »na prvem mestu«, ali celo »samo« za protiturske in ne tudi protiavstrijske cilje (prav tam, str. 234—235), naj ga

opozorim na podatke v literaturi, ki jo citiram. Kar se tiče njegove kritike moje opombe, da niso ogrski Srbi »pospravili« zahtevo po obnovi Vojvodine, ker je bila Beogradu potrebna dobra volja Madžarov (prav tam, str. 235), naj odgovorim, da sem govoril o koncu šestdesetih let, ko so Miletić, srbska liberalna stranka v Vojvodini in Ujedinjena omladina srbska v najhujšem sporu z režimom v Beogradu in ni mogoče govoriti o tem, da bi bila njihova politika dirigirana od tega režima. Zato pa dr. Kermavner tem bolj goreče generalno trdi, da gre pri tem samo za misli, čeprav so to misli vodilnih političnih osebnosti, da te misli niso razgibavale političnih sil in niso vtisnile pečata svoji dobi, in da vse to spada le v idejno zgodovino, nikakor pa ne v politično zgodovino (prav tam, str. 234). Že prej pa nastopa proti mojemu navajanju dejstev, ki ga more bralec prebrati v moji razpravi in ga tu ne bom ponavljal, z zanj tipičnim argumentom, da je vse to navajanje le moj »poskus posrednega podpiranja hegemonistične prekonstrukcije« (prav tam, str. 233). S takimi metodami in s tako argumentacijo se nikakor ne morem strinjati. Jugoslovanski problemi v šestdesetih in sedemdesetih letih preteklega stoletja so kompleksna problematika, ki nam je deloma že znana, pripravljajo se pa še nova dela, npr. izdaja virov s strani Srbske akademije znanosti. Pri problematiki te vrste se je dogajalo in se dogaja, da se podatki napačno interpretirajo v smislu, ki ga dr. Kermavner označuje kot hegemonistično prekonstrukcijo; mogoče je tudi, da se posameznim dejstvom pripisuje večji vpliv, kakor ga pa zaslužijo z oziranjem na svoj učinek ali časovno omejeno razdobje svoje aktualnosti; vse to je pa treba ugotoviti s pomočjo kritičnega konkretnega raziskovanja. Tako raziskovanje more tudi šele odgovoriti na vprašanje, kaj je razgibavalo politične sile in vtisnilo pečat dotični dobi, kateri so vtisnile pečat tudi mnoge tendence, ki se tedaj niso uresničile. Ne morem se strinjati z metodo, po kateri se na podlagi vnaprej postavljenega koncepta politična aktivnost ljudi, ki niso bili osamljeni ideologi kakor kak Campanella, ampak so stali sredi političnega življenja, razdeli v dva dela in tisto, kar se strinja s konceptom, proglasi za del politične zgodovine, vse ostalo pa enostavno proglasi za idejno zgodovino, še manj pa seveda s tem, da se razpravljanje o teh vprašanih odklanja kot »hegemonistična prekonstrukcija«.

Kar se tiče dr. Kermavnerjevega pisanja o »beljenju« (prav tam, str. 236 do 239), je dovolj, da se omejim samo na pricipialne ugotovitve. Ta od njega skovani izraz more imeti zelo različen pomen. Na eni strani more pomeniti zmote in opuščanja, ki jih zagreše zgodovinarji iz kakršnihkoli vzrokov, »ne da bi se bili tega zavedali«; to se dogaja in to je treba kritizirati, vendar pa v tem primeru ni mogoče očitati, da bi izjave zgodovinarja ne bile v soglasju z njegovim prepričanjem, in zato ni primerno, da se tu govori o »beljenju«. Mogoče je pa tudi, da postavlja zgodovinar zavestno neresnične trditve ali pa zavestno zamlčuje važna dejstva, ki govore proti njegovim trditvam; v tem primeru naj se zaradi mene govori o »beljenju«, mislim pa, da je bolj jasno govoriti o zavestnem potvarjanju ali zavestni laži. Tak je pač smisel njegovega očitka »glorifikacije«, ki jo očita meni glede na začetke slovenskega liberalizma. Ko sem ga vprašal, koga naj bi v onem 1944 v partizanih napisanem članku hotel »glorificirati«, ali tedanje »Jutro« ali »Slovenski Narod«, dr. Kermavner ironije ni razumel in me po nepotrebnem poučuje, da je »Jutro« izhajalo šele med dvema vojnama, pri »Slovenskem Narodu« bi bilo pa treba upoštevati le prve letnike. Na vprašanje, kakšni motivi naj bi me vodili pri tistem članku, da bi zavestno potvarjal resnico, pa tudi zdaj ni odgovoril.

Na svojih izvajanjih o antiavstrijstvu pri narodih habsburške monarhije (ZČ XVI, 1962, str. 153—156, in bolj izčrpno v knjigi Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, Lj. 1962) nimam po vsej kritiki dr. D. Kermavnerja

(ZČ XVII, 1963, str. 239—242) ničesar spremeniti. Njegova čudna oznaka nemških nacionalcev in kossuthovcev, njegovo bagateliziranje pomena velikonemške republikanske tradicije iz leta 1848, njegova trditev, da »odmetavam« strah pri nekaterih narodih pred možnostjo, da bi propad monarhije mogel pomeniti spremembo na slabše, njegovo spreminjanje akcij poljske emigracije v »misli«, njegovo očitjanje, da vidim pri politiki »novega kurza« pri Hrvatih le eno smer njenega kasnejšega razvoja, pa tudi njegovi očitki o napihovanju in izkrivljanju itd. ne zaslužijo, da bi o njih podrobneje pisal.

Tudi pri izvajanjih o srbskih in hrvatskih stališčih v politiki tiste dobe (ZČ XVI, str. 156—158) nimam po pisanju dr. Kermavnerja (ZČ XVII, str. 242 do 244) ničesar spremeniti. Tu ne bom govoril o problemu, da so stališča glede Bosne v tem in poznejšem času povezana s stališči do Avstrije. Kar se tiče dr. Kermavnerjeve teze, da je Strossmayer-Mrazovićevo vodstvo hrvaške narodne stranke stalo vedno na avstroslovenskih pozicijah, samo opozarjam na podatke, ki sem jih navedel (po literaturi) v ZČ XVI, str. 150 in 152, in tu ne bom dalje razpravljajal o tem. Kar se pa tiče protiavstrijskih stališč pri Miletiću in delu Srbov, je seveda jasno, da oni tedaj — kakor tudi nihče pred in med prvo svetovno vojno — niso mislili, da bodo Avstrijo uničili sami. Kar se pa tiče dr. Kermavnerjevega mnenja, da gre tu samo za pasivno pričakovanje, da bo Prusija sama uničila Avstrijo, naj samo opozorim na poročila pruskih agentov o iniciativah v tej smeri, ki jih tudi navajam po literaturi (ZČ XVI, 1962, str. 150—151). Če dr. Kermavner pri Svetozarju Miletiću razlikuje med aktualno politiko, ki upošteva dani državni okvir, in med politiko bodočnosti, ko bo prišlo do katastrofe Avstrije, kot stvarima, ki sta ne samo različni, ampak med seboj ne povezani, naj ga opozorim na svoja izvajanja o tem v prejšnji razpravi (ZČ XVI, str. 156) in pa na to, da ta izvajanja o medsebojni povezanosti obeh politik potrjuje članek M.-a (Mrazovića ali Miškatovića), ki ga je odkril dr. Kermavner in govori o njem v dodatku svoje polemike (ZČ XVII, 1963, str. 252—254). V tem članku je dovolj jasno povedano, da so nekateri — pač Miletić sam — dokazovali v letih 1861 do 1865, da je treba hrvatsko politiko usmeriti v duhu, kakor da Avstrije ni več, da se bo Ogrska odtrgala itd., kar se pa ni zgodilo. Ali to ne podpira mnenja, da je Miletić v istem času in iz istih razlogov tako usmerjal politiko svoje srbske liberalne stranke, v času, ko je odklanjal vsako sodelovanje s Schmerlingovim režimom, in da so tako »želje« vendar vplivale na »realno politiko sedanosti«? Če dr. Kermavner trdi, da se protiavstrijski načrti tedaj niso uresničili, ni s tem povedal nikomur nič novega; ne verjamem pa, da se zaradi tega zgodovinarji zanje ne bodo zanimali.

V naslednjem poglavju svoje polemike pod neustreznim naslovom »Avstroslovanstvo ali legitimizem« preide dr. Kermavner na vprašanja slovenske politike te dobe in tu postane očitek »beljenja« slovenskih liberalcev sredstvo za odklanjanje vsega, kar mu ne konvenira, torej tisto, kar je bila prej pri srbski in hrvatski politiki »hegemonistična prekonstrukcija«. Proti dr. Kermavnerjevi tendenci, da negira razliko med narodnostno politiko staroslovencev in mladoslovencev, sem navedel sumaren pregled dejstev iz dobe 25 let, ki dokazujejo, da sta se ti dve politiki vendarle razlikovali in da so mladoslovenci vplivali na slovensko nacionalno gibanje v smeri večje radikalnosti. Dr. Kermavner zdaj interpretira svoje izjave v tem smislu, da je mislil samo, da niti ena niti druga struja ni negirala Avstrije kot državnega okvira. Ta formulacija je seveda zelo široka in obsega npr. tako pristaše Avstrije kot absolutne monarhije kakor tudi pristaše Avstrije kot federacije narodov; saj so npr. tudi trdili, da niti nemški nacionalci niti Kramaševi mladočehi niso negirali principialno-avstrijskega državnega okvira, in v tem smislu je bila celo njihova politika.

»ista«; vprašanje je le, kaj pri politični zgodovini s takimi širokimi formulami pridobimo. Konkretno pa dr. Kermavner osporava le mojo trditev, da so staroslovenci leta 1872 pristali na program avstrijske pravne stranke o avtonomijah historičnih dežel in določenih pravicah jezikov v njih, medtem ko so jih mladoslovenci kritizirali in še nekaj časa vztrajali na programu Zedinjene Slovenije, in mi očita, da bi si moral ogledati tudi staroslovenske liste, ki se še dalje zavzemajo za Zedinjeno Slovenijo, in se ne opirati samo na Prijateljovo zgodovino, kakor dela vsa njegova »šola«. Tu bi jaz najprej svetoval dr. Kermavnerju, da si naj ogleda program avstrijske pravne stranke, ki je bil objavljen v nemščini npr. v Laibacher Zeitung 31. X. 1872, v slovenščini pa v Novicah 6. XI. 1872; videl bo, da je v njem govora le o avtonomiji historičnih dežel, ne pa o kakih etničnih enotah ali Zedinjeni Sloveniji. Nadalje mu svetujem, da si naj bolj izčrpno ogleda staroslovensko publicistiko o tem vprašanju; našel bo poleg treh tekstov, ki se nanje sklicuje in ki pač zaradi mladoslovenskih očitkov vzdržujejo zahtevo po Zedinjeni Sloveniji in trdijo, da je združljiva s programom avstrijske pravne stranke, tudi druge tekste, kjer take zahteve ni, našel bo tudi že od dr. Prijatelja omenjeni tekst iz Slovenskega Gospodarja, kjer se narodni princip obsoja kot poguben za Avstrijo in Evropo.¹ Končno naj omenim, da članek A. D. Pivčanina v Novicah 8. X. 1873, ki ga dr. Kermavner navaja kot primer staroslovenskega zavračanja očitkov, da njihov kandidat Hohenwart ni za Zedinjeno Slovenijo, sicer res goreče zatrjuje, da se Hohenwart s to zahtevo strinja, navaja pa kot »dokaz« tri odstavke iz Hohenwartovega nemškega pisma, v katerih pa ni sledu o takem strinjanju, ker seveda poznavalca Hohenwartove politike ne more presenetiti.

Drugačno vprašanje je seveda odnos prvih generacij slovenskih liberalcev do Avstrije, kjer tu tudi nimam ničesar spremeniti na svojih izvajanjih v zadnji razpravi. Dr. Kermavner ne verjame moji domnevi, da bi v dobi Bachovega absolutizma tudi pri njih kakor pri podobnih strujah pri drugih avstrijskih Slovanih sovraštvo do Avstrije stopilo na mesto prejšnjega avstroslavizma, in trdi, da je bila pri njih še dalje vnema za Avstrijo, čeprav drugačna, vendar pa dodaja »razen pri nekaj izjemah« — eden od redkih novih momentov v njegovi polemiki. Potem pa ponavlja svojo tezo o domeni čustvovanja, ki jo dopolnjuje popolnoma drugačna dejanska politika. Za mene niti eno niti drugo vprašanje ni rešeno, o tem bi bila potrebna še nova raziskovanja, česar se pa na tem mestu ne morem lotiti.

Kar se tiče izraza »legitimizem«, mi dr. Kermavner očita »krivdo«, da sem ta izraz uvedel, nato pa priznava, da ima ta izraz v smislu, kakor sem ga omejil jaz, vendar domovinsko pravico v politični zgodovini. Moja »krivda« naj bi očitvidno obstajala v tem, da naj bi jaz hotel prej s tem izrazom nadomestiti izraz »avstroslavizem«, česar pa dr. Kermavner ne more dokazati. Pojma avstroslavizem ne odklanjam in ga sam uporabljam, vendar pa mislim, da se ta izraz uporablja v zelo različnih pomenih, ki bi jih bilo potrebno precizirati. Dilema, ki jo dr. Kermavner izraža v naslovu »Avstroslovanstvo ali legitimizem«, je pa po vsem tem vsekakor neumestna.

Kar se tiče rusofilstva, označuje dr. Kermavnerjev citat iz Ivana Hribarja (prav tam, str. 248) neoslavizem iz začetka XX. stoletja, nikakor pa ne rusofilstva ali panslavizma sploh. Glede slovenskih liberalcev je pa dr. Kermavner zelo odločno trdil, da je pri njih v sedemdesetih in nadaljnjih letih XIX. stoletja prevladoval panslavizem slavjanofilskega tipa in da so mnenja (Prijatelja, Radojčiča in mene), da so pri njih obstajale liberalne rezerve do ruskega

¹ I. Prijatelj, Janko Kersnik, njega delo in doba (Janka Kersnika Zbrani spisi, zvezek VI), sešitek 1, Lj. 1910, str. 206.

carizma, neutemeljena, ker je edini dokaz za to, Celestinova knjiga, osamljen pojav. Jaz sem v svoji lanski razpravi najprej ugotovil, da je neka vrsta slovenskega čustvovanja in s tem tudi rusofilstva značilna ne samo za večino slovenskih liberalcev, ampak tudi za Celestinovo knjigo in celo za vse slovensko nacionalno gibanje v XIX. stoletju sploh; ne vem, zakaj bi se s tem približal dr. Kermavnerjevemu stališču, kakor se zdi njemu. Nato sem pa dr. Kermavnerja opozoril, da njegova teza o absolutnem prevladovanju panslavizma slavjanofilskega tipa pri tedanjih slovenskih liberalcih razen pri Celestinu ni v soglasju s podatki, ki jih on sam navaja na drugih mestih, in izrazil mnenje, da bi bilo potrebno to vprašanje še raziskovati. Dr. Kermavner zdaj sam priznava, da je prišel na podlagi študija slovenske liberalne publicistike in korespondence do prepričanja, da se je pojavljal med slovenskimi liberalci tudi kritičen odnos do carske Rusije.

Kar se pa tiče razpravljanja ob ljubljanskem kongresu pri Slovencih, se ne bom ustavljal pri dr. Kermavnerjevem ponovnem mnenju, da je vsako razlikovanje med narodnostno politiko mladoslovencev in staroslovencev — ne vem, če samo leta 1870 ali za vso dobo od 1848 — dlakocepsko, priznam njegovo ugotovitev v tem poglavju, da je »Slovenski Narod« označil Srbijo kot jugoslovanski Piemont že teden dni pred »Sočo«, posebej se pa hočem ustaviti le ob njegovi trditvi, da ob stališču do ljubljanskega programa in Miletića tedaj pri Slovencih ni bilo nobenih razlik. O tem sem sicer pisal že v prejšnji razpravi, morda pa za dr. Kermavnerja ne dovolj jasno. Dr. Costa je govoril na občnem zboru političnega društva »Slovenija« v Ljubljani 6. I. 1871, da je Miletić za Veliko Srbijo, ljubljanski program pa za habsburško monarhijo; v istem smislu je o uresničenju ljubljanskega programa govoril tedaj tudi liberalec dr. Razlag (prim. Novice 11., 18. in 25. I. 1871, Slovenski Narod 12. I. 1871). Tudi dr. Lavrič si je v poročilu »Jugoslovanska zveza« na občnem zboru »Soče« v Gorici 23. II. 1871 zamišljal uresničenje jugoslovanske enote v okviru federalistične monarhije (Soča, 31. III. 1871). Slovenski Narod objavlja še več prispevkov v tem smislu. To so torej interpretacije uresničenja ljubljanskega programa v okviru federalistične Avstrije, pri dr. Costi v zavestnem nasprotju z Miletićevim stališčem. Na drugi strani je Josip Jurčič s svojima že v prejšnji razpravi citiranima člankoma in dopisoma. Jurčič razlaga omenjanje habsburške monarhije v ljubljanskem programu le v tem smislu, da v njej faktično živimo, ne pa v smislu opredelitve zanjo, ne verjame, da bo ona hitro propadla, pove pa med vrstami dovolj jasno, da ne verjame v uresničenje narodnih zahtev in tega programa v Avstriji; seveda se tudi Jurčič ne strinja z Miletićem, toda ne zaradi Avstrije, ampak zaradi Miletićevega žrtvovanja Slovencev in zaradi prepričanja, da Slovenci za jugoslovanstvo niso breme, ker se nemška ekspanzija ne bo ustavila na slovensko-hrvatski meji; on dovolj jasno pove, da mu je ljubljanski program v bistvu odgovor na vprašanje, kam naj se Slovenci orientirajo, ako bo prišlo do katastrofe Avstrije. To stališče je pa pač za vsakogar razen za dr. Kermavnerja drugačno kakor zgoraj omenjena stališča dr. Coste in drugih.

Fran Zwitter